

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยทั้ง 6 บท ที่ผ่านมาแล้ว สามารถสรุปได้ว่า ความคิดเรื่อง สาเหตุของปรัชญาอินเดีย แม้มีข้อปลีกย่อยแตกต่างกันมากมาย แต่ก็สามารถถกถ้าวรวมลงเป็น 2 แนว คือ แนวที่เน้นความสำคัญของจิตสัมบูรณ์และแนวที่เน้นวัตถุ จิตหรือวัตถุ ถือว่าเป็นมูลการของสรรพสิ่ง ส่วนความคิดเรื่องสาเหตุ ของพุทธปรัชญา เป็นกระบวนการต่อเนื่องของกลุ่มเหตุปัจจัยตามกฎปฏิจสมุปบาท ปฏิจสมุปบาททั้งสายเกิดสายดับ แสดงให้เห็นความไม่มีอยู่ของสิ่งสัมบูรณ์ไม่ว่าจะเป็นไปในรูปแบบของจิตหรือวัตถุ

เราได้รับความกระจ่างในเรื่องนี้ จากการนำกฎเฉพาะของปฏิจสมุปบาทไปอธิบายปรากฏการณ์ คือ มนุษย์ ในบทที่ 4 พุทธธรรมยอมรับเรื่อง จิตและวัตถุ แต่ก็ได้ถือว่า ในสองสิ่งนั้น สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีลักษณะที่จะเป็นปฐมเหตุของจักรวาล พุทธธรรมถือว่า จิตเป็นเพียงธาตุรูอย่างหนึ่ง ซึ่งเกิดดับไปตามอำนาจเหตุปัจจัย ส่วนวัตถุ พุทธธรรมเรียกว่า รูปได้แก่ มหาภูตรูป 4 และอุปาทายรูป 24 จิตและวัตถุที่ประกอบกันเข้าตามรูปแบบแห่งความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย พุทธธรรมเรียกว่า นามรูป นามรูปที่ปรากฏชัดแจ้งที่สุด คือ มนุษย์ มนุษย์มีพฤติกรรม พฤติกรรมของมนุษย์เป็นไปตามอำนาจกิเลสตัณหาที่มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์เอง ดังนั้นทั้งตัวมนุษย์และพฤติกรรมของมนุษย์ ตลอดจนผลสืบเนื่องของพฤติกรรม จึงเกิดจากตัวมนุษย์เองและสิ่งแวดล้อมภายนอกตัวมนุษย์ กฎเฉพาะของปฏิจสมุปบาทสายเกิด อธิบายกระบวนการ เป็นไปของชีวิตมนุษย์ นับแต่ปฏิสนธิ จนกระทั่งถึงตาย และการเกิดการตายก็เป็นเพียงช่วงตอนที่สำคัญช่วงหนึ่งของกระแสชีวิตมนุษย์ในสังสารวัฏสำหรับปุถุชน ความหลงผิด ทำให้สร้างอัตรานขึ้นมา อัตราน คือ ตัวตนที่เกิดจากอวิชชา พุทธธรรมยอมรับอัตรานในขั้นที่เป็นความจริงตามสมมติของชาวโลก แต่เมื่อวิเคราะห์ให้

ละเย็บลึกซึ่งลงไปถึงชั้นปรมาตม์แล้ว มโนภาพของคำว่า อตฺตา จะไม่มี มีแต่มโนภาพ
 ของคำว่า อนตฺตา อวิชชา คือ ความไม่รู้แจ้งในอริยสัจ 4 จึงเป็นตัวการสำคัญที่ก่อ
 ให้เกิดอตฺตาขึ้นมา และทำให้อตฺตาต้องตายซ้ำ ๆ ซาก ๆ ในสังสารวัฏ ซึ่งเป็นกระบวนการ
 การของทุกขสัจและสมุทัยสัจ แต่จะอย่างไรก็ตามสภาพเช่นนั้น มนุษย์สามารถเอาชนะ
 มันได้ด้วยการปฏิบัติตนตามมรรค 8 ซึ่งเป็นกระบวนการของนิโรธสัจและมรรคสัจ นิโรธกับ
 มรรค จึงเท่ากับเป็นกระบวนการทำลายอวิชชา การดับอวิชชาเป็นกระบวนการต่อเนื่อง
 เหมือนสายเกิด เมื่ออวิชชาดับตัวอตฺตาก็ไม่มี ภาวะความหลุดพ้นเกิดขึ้น ภาวะที่อวิชชา
 ดับ ตัวอตฺตาไม่มีนี่เองที่พุทธธรรมถือว่า เป็นความสุขสูงสุดที่มนุษย์เกิดมาแล้วพึงได้รับ
 สำหรับในบทที่ 5 ผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นว่า ปรากฏสมุปปาทสายเกิดแบบต่าง ๆ นั้น อันที่จริง
 ก็คือ กระบวนการอันเดียวกัน แกมมองแยกกันด้วยอำนาจของกาล ช่วงระยะเวลาสั้น
 ยาวของกาลทำห้มโนภาพของปรากฏสมุปปาทสายสมุพพวารแบบต่าง ๆ เกิดขึ้น ผู้วิจัยได้
 ยกตัวอย่างประกอบเพื่อให้เห็นภาพพจน์ได้ชัดเจน

สำหรับปัญหาเรื่อง ชาตินี้หน้า พุทธธรรมถือว่า เป็นอวยากตปัญหา แต่ถึงกระนั้น
 พุทธธรรมก็ยอมรับ พร้อมทั้งให้ความอบอุ่นใจแก่ผู้ที่มีความสงสัยในปัญหาดังกล่าว ส่วนผู้ที่
 เข้าใจในปรากฏสมุปปาทได้แจ่มแจ้งชัดเจนทั้งสายเกิดและสายดับย่อมขจัดความสงสัยเรื่อง
 ชาตินี้ชาตินี้เสียได้

การอภิปรายตลอดบทที่ 4 และบทที่ 5 เป็นการกล่าวถึงปรากฏการณ์คือ มนุษย์
 ที่เป็นไปตามกฎเฉพาะของปรากฏสมุปปาท ส่วนบทที่ 6 แสดงให้เห็นว่าปรากฏการณ์ในจักรวาล
 รวมทั้งมนุษย์ เป็นไปได้ภายใต้กฎทั่วไปของปรากฏสมุปปาท ความสำคัญของกฎนี้อยู่ที่ความ
 หมายของคำว่า "สิ่ง" คือ คำว่า "สิ่ง" ในกฎเฉพาะระบุไว้ชัดว่า ได้แก่ อวิชชา หรือตัณหา
 หรือผัสสะ ส่วนคำว่า "สิ่ง" ในกฎทั่วไปมิได้ระบุไว้ว่า ได้แก่อะไร ฉะนั้น คำว่า "สิ่ง"
 ในกฎทั่วไป จึงมีความหมายเปิดกว้าง และขึ้นอยู่กับตัวมนุษย์เองที่จะให้คำว่า "สิ่ง" หมายถึง
 อะไร คือเมื่อเราเห็นปรากฏการณ์หนึ่ง ให้เราตั้งสมมติฐานไว้ก่อนว่า "เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้
 ก็มี" แล้วสืบค้นหา "สิ่ง" ในส่วนที่เป็นเหตุ ส่วนปัญหาที่ว่า "สิ่ง" ที่เป็นตัวเหตุนั้นคืออะไร

มันเป็นอยู่ของมันเองอย่างไร และเราต้องการจะให้มันเป็นอะไร อย่างไร ขึ้นอยู่กับ
ตัวมนุษย์ผู้ที่เขาไปเกี่ยวข้องกับมันในแง่ที่จะถือเอาประโยชน์จากมัน หรือทำลายมันแล้ว
แต่กรณี

ผลจากการอภิปรายหัวข้อของปฏิจลสมุปบาทในบทที่ 4 ประเด็นที่ว่าด้วย
สังขาร วิญญาณ นามรูป ทำให้ผู้วิจัย เกิดความคิดเห็นว่า การเรียนรู้ของมนุษย์ชนิด
ที่จะทำให้ประสบกับความเจริญหรือความเสื่อม ขึ้นอยู่กับกระบวนการของ สังขาร วิญญาณ
นามรูป และการเรียนรู้ นั้น เป็นไปตามพื้นฐานของความจริงที่ว่า วิญญาณ มีเกิดมีดับ
(เกิดดับ หมายถึง เกิดขึ้น ดำรงอยู่ ดับไป) เหตุผลมีดังต่อไปนี้

เราทราบดีแล้วว่า ในวงการศึกษ การเรียนรู้ คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม
อันเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ ก็ต้องอาศัยกระบวนการเรียน
การสอน กระบวนการเรียนการสอนเป็นเจตจำนงที่จะปรุงแต่งผู้เรียนให้เกิดการ เปลี่ยน
แปลงพฤติกรรมไปในแนวทางที่ต้องการ การเรียนเป็นเจตนาของผู้เรียนโดยตรง การสอน
เป็นการสืบทอดเจตนารมณ์ของผู้เรียน เจตนา คือ สังขาร และการสืบทอดเจตนาที่อยู่
ในขอบข่ายความหมายของสังขาร ส่วนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หมายถึง การที่วิญญาณ
รับรู้ตามกระบวนการของสังขาร แล้วนามและรูป คือ เจตสิกและรูปกายส่วนต่าง ๆ ตลอดจน
อาภักิริยา ก็เกิดขึ้น เป็นไปสอดคล้องสัมพันธ์กันกับเจตนา ดังนั้น วิญญาณจึงหมายถึง
กระบวนการเรียนรู้ทั้งหมด การเรียนรู้ตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ดีที่วางเอาไว้ใน
กระบวนการเรียนการสอน เป็นการยกระดับวิญญาณของมนุษย์ให้สูงขึ้น จนกระทั่งสูงสุด
เป็นพระอรหันต์ วิญญาณระดับสูง หมายถึงวิญญาณที่รู้จักเลือกสรรสร้างสรรค์ สิ่งที่เป็น
ประโยชน์ทั้งแก่ตนและสังคม และดำเนินไปตามแนวทางหรือหลักจริยธรรมที่ถือว่าเป็นสากล
เมื่อวิญญาณของมนุษย์อยู่ในระดับนี้หรือสูงขึ้นไปกว่านี้ สังคมมนุษย์จะประสบกับความเจริญ
ชนิดที่เปรียบพร้อมด้วยสันติสุข ในทางตรงกันข้าม ถ้ากระบวนการเรียนการสอน คือ
สังขารเป็นไปในทางเสื่อม การเรียนรู้ คือ วิญญาณของมนุษย์ ก็จะแปรสภาพไปอยู่ในระดับ
ต่ำ จนกระทั่ง กลายเป็นวิญญาณของสัตว์ดิรัจฉานไป

ในตอนนี้อาจมีปัญหาว่า ถ้าถือตามแนวพุทธธรรมที่ว่า วิญญาณ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ คับไป แล้วการเรียนรู้ของมนุษย์จะเป็นไปได้อย่างไร ต่อปัญหานี้ตอบได้ว่า การเรียนรู้ของมนุษย์เป็นไปได้ก็เพราะ วิญญาณมีเกิดมีดับ อธิบายว่า การเกิด หมายถึง การที่วิญญาณรับอารมณ์ไว้ได้อย่างแน่น ไม่ฉีกพาดหรือคลาดเคลื่อน ฟังเสียงรู้ว่า เป็นเสียง เห็นข้างรู้ว่าข้าง ไม่เคลื่อนไปเป็นหมู จ้าอารมณ์ที่แล้ว ๆ มาได้ การดำรงอยู่ หมายถึง การพิจารณาอารมณ์นั้น ๆ ในลักษณะสังเคราะห์หรือวิเคราะห์ ตัดสิน การดับ หมายถึง ปลดอวัยวะอารมณ์ละจากอารมณ์นั้น ๆ เพื่อแสวงหาอารมณ์ใหม่ อนึ่ง เราทราบแล้วว่า วิญญาณจะเกิดขึ้นพร้อมกันในสองทวารไม่ได้ เช่น ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จักขุวิญญาณกับขานวิญญาณจะเกิดพร้อมกันไม่ได้ เหมือนคนคนเดียวจะไปปรากฏตัวในที่สอง แห่งขณะเดียวกันไม่ได้ การเกิดดับของวิญญาณแยกเป็น 2 คือ

- ก. เกิดดับในทวารเดียวกัน เช่น ตา เห็นไก่, เห็นแมว, เห็นชนี แล้ว เห็นข้าง เรียกว่า เกิดดับร่วมทวาร
- ข. การเกิดดับในต่างทวาร เช่น มือคลำรู้ว่านิ่ม ชิมรู้ว่าขม คมรู้ว่าหอม เรียกว่า เกิดดับต่างทวาร

ในกรณีของบุคคลผู้มีทักษะในทางใดทางหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น เล่นกีฬา ยิมนาสติก เก่ง เล่นเปียโนเก่ง แสดงว่า วิญญาณของเขามีความคล่องตัวสูงมากในการ เกิดดับ ทั้งร่วมทวารและต่างทวาร ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากสังขารโดยตรง ในทางตรงกันข้าม ถ้าวิญญาณเกิดดับช้า ความไวต่อการเรียนรู้จะต่ำ ประสิทธิภาพของงานของวิญญาณก็น้อย ยิ่งถ้าวิญญาณไม่มีการเกิดดับเลย มีแต่การดำรงอยู่ การเรียนรู้ก็เป็นไปไม่ได้ เพราะ ตาเห็นสิ่งใดแล้วจะเกาะติดอยู่กับสิ่งนั้นไม่ยอมปลดอวัยวะ พบสิ่งใหม่เข้าจะไม่ยอมทำหน้าที่ หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ทำนองเดียวกัน ดังนั้นสรุปเฉพาะประเด็นนี้ได้ว่า กระบวนการเรียนการสอนจัดเป็นเจตนา คือ สังขาร การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจัดเป็น การเรียนรู้ คือ วิญญาณ การเรียนรู้จะเป็นไปได้ ก็เพราะวิญญาณ มีเกิดดับอนุวัติตามเจตนา

ส่วนหัวข้อธรรมในพุทธปรัชญา อันเกี่ยวเนื่องกับปฏิจสุมุบาทที่ควรจะศึกษา และวิจัยต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอว่า

1. ศึกษาคำว่า "สังขาร" ในพุทธปรัชญา เพราะคำว่า สังขาร มีความหมายกว้างขวางมาก ควรหาข้อยุติว่า สังขาร หมายถึงอะไรกันแน่ สังขาร ซึ่งปรากฏมากแห่งในพระไตรปิฎก มีความหมายแตกต่างกันอย่างไร อะไร คือความแตกต่าง และอะไร คือลักษณะร่วมของสังขารชนิดนั้น ๆ

2. ศึกษาคำว่า "สติปัฏฐาน 4" ซึ่งจัดเป็น สัมมาสติหัวข้อที่ 7 ในมรรค 8 เรื่องนี้ควรอ่านมหาสติปัฏฐานสูตร ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 10 ข้อ 273 - 300 หน้า 257 - 277 ซึ่งถือเป็นแหล่งปฐมภูมิ

3. อีกประเด็นหนึ่ง ที่ควรจะได้มีการศึกษาให้กว้างไกลออกไปนอกแวดวงของปรัชญา คือ "จิตวิทยาการ เรียนรู้ตามแนวพุทธธรรม" เพราะจากการศึกษาปฏิจสุมุบาทแล้ว ผู้วิจัยเชื่อว่า จิตวิทยาการศึกษาของนักจิตวิทยาสมัยใหม่ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในวงการศึกษายุคปัจจุบัน มีแนวร่วมกระบวนการของปฏิจสุมุบาทอยู่มากทีเดียว โดยเฉพาะตอนที่ว่าด้วย สังขาร วิญญาณ นามรูป ดังที่ผู้วิจัยได้แสดงความคิดเห็นเป็นแนวทางไว้แล้วนั้น ปัญหาสำคัญอยู่ที่ว่า ผู้ศึกษาเรื่องนี้จะต้องมีพื้นฐานความรู้ทางพุทธธรรมและจิตวิทยาเป็นอย่างดี จึงจะทำให้การศึกษามรรลุเป้าหมายและมีประสิทธิผลตามสมควร.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย